

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ה, מספר 1590

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נְתָנָה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל

יונה בר- מעוז

ר' חיים בן עטר מוכיח מעונשו של אדם, שנתקבלה טענתו לפני א-לוהים, ולכן נענשה האדמה במקומו.² ומעתה אין ביד אדם עון אלא שוגג, ואפשר שדין אונס יש לו, כי לא היה לו מקום לומר לו: היה לך לתת לב לבל תחטא; ולא חשד באשה שתאכילהו דבר איסור כיון שניתנה לו מאל עליון. ולזה תמצא שלא קלל ה' לאדם אלא להאדמה.

הסניגוריה של ר' חיים בן עטר כוללת גם את המילים שמורות כביכול שאדם ידע שהוא אוכל מן העץ האסור: "הוא נְתָנָה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל", אך האדם הודה רק על האכילה מהעץ בלי להגדירו, ולכן מסקנת הפרשן היא:

ולכשנאמר דעל עץ הדעת הוא אומר, אין הכונה שהוא ידע שממנו הביאה לו ואכל, אלא אחר שאכל ידע כי ממנו אכל, מאמצעות הכרתו בהרגשתו ההשתנות, ולעולם בשעת מעשה לא ידע דבר ולא שאל לצד בטחונו באשה שנתן ה' עמו. והוא שטען באומרו "אשר נתת עמדי" וגו'.

ההגנה של ר' חיים בן עטר על האדם³ אינה סותרת את רצונו להגן גם על א-לוהים מפני הטענה. כי אם א-לוהים רצה להיטיב עם האדם, ולכן עשה לו עזר כנגדו, מדוע מלכתחילה יצר עץ שיכשיל אותו? ר' חיים בן עטר עונה על כך, שגם ביצירת עץ הדעת טוב ורע הייתה הכוונה לעזור לאדם:

ואם תאמר: למה יברא ה' בריה רעה כזו לתקלה – דע כי בריה זו, כל מה שהפליא ה' בגודל בחינתה, כן גודל בחינת השגת הנפש בעולם העליון; כי לפי התעצמות הצריך לאדם לניצחון, כן יטול שכרו, כמאמרם ז"ל: "לפום צערא אגרא" (אבות ה); ואם היה מגביל שיעור כח המסית בשיעור מועט, אין מקום לרוצה להשיג השגה גדולה להשיגה, כי אין השגה זולת אמצעות ניצחון המסית. וצא ולמד מהאמור בספר זוהר הקדוש (תרומה קסג.) במשל בן מלך

במאמר זה נתייחס להתמודדות של ר' חיים בן עטר עם ההתנצלות של האדם הראשון.

כאשר נשאל האדם על ידי א-לוהים מדוע עבר על איסור האכילה מעץ הדעת, הוא הפנה אצבע מאשימה כלפי האישה, אך לכאורה גם כלפי מי שנתן לו אותה: "הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נְתָנָה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל" (בר' ג:יב).

ר' חיים בן עטר אומר על כך בפירושו "אור החיים", שפירוש כזה אינו סביר: "ויאמר האדם: האשה" וגו', צריך לדעת מה מענה בלשונו בתשובת "האשה" וגו', אפילו קל שבקלים לא ישיב תשובה כזה, ומכל שכן למלך גדול!

כלומר, לפי דברי ר' חיים בן עטר, לא ייתכן שאדם הראשון ענה בחוצפה והאשים את א-לוהים בחטאו, אלא יש לפרש אחרת את דבריו. ואכן, הוא מסנגר על האדם בהרחבה ואומר, שמקור חטאו הוא באמונתו שכל מה שא-לוהים נותן הוא טוב, ולא ייתכן שתצא תקלה על ידו:

ונראה שכוונת האדם היא שלא ידע דבר, כי אם האישה הביאה לפניו המזומן ואכל, ואינו חייב לשאול על המוגש לפניו דבר זה מנין, כי הלא כל הארץ לפניו היא מלאה מעדנים אשר נטע ה'. ודקדק לומר: "אשר נתת עמדי" – שלא לחייבו לחפש ולדקדק אחריה לדעת המובא לפניו, כיון שהאשה הלז נתנה ה' עימו לעזור ולהועיל, ואין רע יורד מהשמים ואין לו לבדוק אחריה כי מן הסתם מעשיה נאים.

ר' חיים בן עטר מזכיר לנו, שכל בריאת האישה הייתה לטובה: "וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ, אֲעֹשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בר' ב:יח), ולכן ברור שאדם אכל לתומו בלי קושיות ודיבורים, כעדות הכתוב: "וַיִּתְקַח מִפְּרִי וַיֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל" (בר' ג:ו).¹

2 לא נכנס כאן להסברו מדוע האדמה נענשה במקום אדם.
3 יש לו גם לימוד זכות על האישה: "כי לא חשבה שיש בריה בעולם שבראה ה' להבחין בה אהבת בראיו שהוא הנחש שנתלבש בו השטן, ואם הייתה יודעת זה הייתה חוששת לו ולא הייתה נותנת אוזן לשמוע דבריו ... ונוסף כי הרגישה בטעימת העץ לצד היותו מותר לפי סברתה וראתה כי משונה הוא לשבח ... אבל אם הייתה יודעת כידיעתנו כי ברא ה' שטן לנסות ידידיו או אם היה לה טעימת העץ באיסור ולא הייתה טועמת, לא הייתה שולחת ידיה לאכול".

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.
* המאמר נכתב בהודיה לה' יוצר האדם על נישואי נכדי אלישיב מנצר עם בחירת ליבו קריס גורליק, ובתפילה שיהיה ביתם בניין עדי עד.
1 בעל "אור החיים" אינו מתייחס לדרשות חז"ל בבראשית רבה (כ, ח), שהאישה שכנעה אותו בדיבורים או ביללות או בהטעיה.

ולה: הם כוללים בתוכם טוב ורע. לתובנה הזאת מוביל אותנו ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק בפירושו "משך חכמה". הוא עומד על כך שבבריאת האדם לא נאמר 'וירא א-להים כי טוב', כיוון שאדם חופשי לבחור גם ברע, ואין הראייה הא-לוהית מקבעת את מעשיו:

"וירא" וכו' "והנה טוב מאוד" (בר' א:לא). לא כתב "וירא אלקים" על האדם בפרט כמו בכל הנבראים, רק כללו ב"כל אשר עשה" (שם). בזה רמוז סוד הבחירה, שאין הידיעה מכרחת הבחירה, לכן בכל הנבראים כתיב "וירא אלקים" כי המה טבעיים והראייה הוא כפי מה שהוא, וכן יהיה לעולם, אבל האדם אינו בטבעו רק בבחירתו, ובחירתו מתחלפת והראיה לא תכריחנו.

גם מהתיאור המפורט של יצירת האדם (בבר' ב:ז) אפשר להסיק שיש באדם כפילות שהיא גם ניגוד: הוא אמנם נוצר מן האדמה אך יש בו ממד רוחני שהגיע אליו ממי שנפח באפו נשמת חיים, ככתוב: "וַיִּצְרָה אֱ-לֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפָיו נְשִׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", ועל כך עמד רמב"ן:

ואמר כי הוא נפח "באפיו נשמת חיים", להודיע כי לא באה בו מן היסודות, כאשר רמז בנפש התנועה, גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול, "מפיו דעת ותבונה" (מש' ב:ו), כי הנופח בְּאִפֵי אַחֵר, מנשמתו יתן בו.

אחת התוצאות של הכפילות הזאת סוכמה בתמציתיות במדרש בראשית רבה יד, ד: "וַיִּצְרָה – שני יצרים, יצר טוב ויצר רע".

בנוסף, הפיתוי של האדם ללכת אחרי רצונותיו בלי להיות מוגבל על ידי גורם חיצוני הוא שעומד בבסיס האיסור לאכול מעץ הדעת. גם אילו היה זה עץ כלשהו, כל שכן כאשר אופי העץ הזה רומז לכך שהוא מקביל לאדם;⁵ האדם שנוצר בצלם א-לוהים רוצה לקבוע בעצמו מה טוב ומה רע, ולכך מכוונים דברי הפיתוי של הנחש. גם באישה שנוצרה מגוף האדם יש רצון לקבוע בעצמה מה טוב ומה רע, ולכן השתכנעה מדברי הפיתוי ושתפה את האדם בחטא. לצערנו, עד היום לא נגמל המין האנושי מן הגאווה ברצונו להיות כא-לוהים, ועל כן הוא ממשיך לשגות במושגי הטוב והרע.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אשר ציוהו אביו לבל קרוב להזונה - ואת הזונה צוה להסיתו, לבחון בן יכבד אב! יעוין שם. ומעתה הפליא ה' להתחסד עם אוהביו, להכין להם דבר שבאמצעותו ישיגו עלות במעלות חיים הנצחיים; אשרי העם שככה לו.

ר' חיים בן עטר מסביר שא-לוהים מעצים את הפיתוי לאכול מעץ הדעת על ידי האיסור לאכול ממנו, כדי שהאדם יתעלה למעלה רמה כאשר יעמוד בניסיון. ר' חיים בן עטר עונה בתשובתו זו גם על שאלת האיסורים הרבים שהטיל ה' על עמו הנבחר, כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

אלא, שהסנגוריה של ר' חיים בן עטר על אדם הראשון אינה עומדת בהתאמה לגודל העונש שקיבל מא-לוהים, אם הוא שגה בתמימות, "ואפשר שדין אונס יש לו". שהרי בעקבות קללת האדמה גם תנאי חייו הורעו, בנוסף למוות המאיים עליו. כמו כן אנו רואים שא-לוהים לא קיבל את טענתו שלא היה צריך לחשוש מאשתו, אלא מדגיש: "כִּי-שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ" (בר' ג:ז).

נראה שסדר האירועים בבראשית פרק ב' יעזרנו להבין את חטא אדם בהישמעו לאשתו. לפי פרק זה האדם נוצר, ואחריו הצמיח ה' את העצים בגן, כולל עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע. לתוך הגן הזה הכניס ה' את האדם ומיד הגביל את הנאתו מעצי הגן: "מִכָּל עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל. וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ", עם הבהרה של הרעה שעלולה לנבוע מן העץ הזה: "כִּי בַיּוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (ב:טז-ז). ההמשך הטבעי אמור היה להיות יצירת האישה, ואיך התפתחה על ידי הנחש לאכול מעץ הדעת והכשילה גם את האדם. אלא, שלאחר האזהרה שלא לאכול מעץ הדעת מסופר על אירוע צדדי שלא היה הכרח כלל לספרו בשלב זה, והוא, שא-לוהים נתן לאדם לקבוע את שמות כל בעלי החיים. מהאירוע הזה מתברר, שהאדם היה במעלה שכלית ורוחנית גבוהה, שהרי לפני כן א-לוהים הוא שקבע את שמות הנוצרים על ידו, ומכאן שהאדם היה יכול לעמוד על מהותם הפנימית של בעלי החיים מתוך הסתכלות גרידא. התובנה הזאת חשובה גם לאיסור האכילה מעץ הדעת; מתברר שהאדם אינו תינוק שזה עתה נולד, אלא יש לו הבנה עמוקה, שאם לא כן מניין לו מהו המוות שבו מייראים אותו?⁴ וכמובן שגם המושגים 'טוב' ו'רע' אינם נהירים לתינוק!

אך הדבר העיקרי שהאדם היה צריך להסיק מהאיסור הוא, שיש ביצירות שיצר א-לוהים גם רע שיש להישמר ממנו, ולכן אין הוא יכול לטעון בפשטות שלא היה עליו לברר מה הוא העץ שנתנה לו האישה, מאחר שהיא עצמה ניתנה לו במישרין מדי א-לוהים. יתרה מזאת, יכולת הראייה הרוחנית של אדם, שמאפשרת הגדרת משהו במדויק, באה לידי ביטוי בזיהוי הקשר הרוחני המיוחד בינו לבין מי שנוצרה מצלעו, אף שלא ראה בהיווצרה. ואכן הוא מצהיר עליו בפירוש ומאשש אותו במתן שמה שנגזר משמו: "וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עָצָם מִעֲצָמִי וּבֶשֶׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָה זֹאת" (בר' ב:כג). אך אם זה כך, הייתה לו היכולת להבחין בפגם המשותף לו

4 נזכיר את הנאמר בפרקי דר' אליעזר כא, שאדם ואשתו לא ידעו כלל מה לעשות עם גופת הבל לאחר שהרגו קין, שהרי לא הכירו מוות לפני כן: "והיו אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו, ולא היו יודעים מה לעשות להבל, שלא היו נהוגים בקבורה. בא עורב אחד שמת לו אחד מחבריו, לקח אותו וחפר בארץ, וטמנו לעיניהם. אמר אדם: כעורב אני עושה. מיד לקח נבלתו של הבל וחפר בארץ וטמנה".

5 לא רק מן הקריאה הדרשנית של "כִּי הָאָדָם עֵץ הַשֵּׂדֶה" (דב' כ:ט), אלא כמו בפסוק: "וְהָיָה כְּעֵץ שֵׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם" (תה' א:ג; יר' ז:ח ועוד).